

Пухонська О. Я.

Національний університет «Острозька академія»

ТРАВМА АПОКАЛІПТИЧНОГО ЧАСУ В РОМАНІ О УЛЬЯНЕНКА «СТАЛІНКА»

Запропонована стаття – це наукова студія посттоталітарної травми суспільства на прикладі художнього тексту – як ретранслятора травматичного досвіду. Авторка використовує міждисциплінарний метод для дослідження проблеми, вкрай актуальної для української постзалежної свідомості. Важливо, що аналізований твір написаний і опублікований в період активних пошуків шляхів до відновлення національної ідентичності. Переписування історії, модифікація пам'яті, насаджування ефемерних культів та ідеалів упродовж усього періоду існування радянського тоталітарного режиму, призвело і до культурної амнезії українського соціуму і, що найгірше, до атрофування особистості, почуття відповідальності за власне життя, пам'ять роду і народу.

Роман «Сталінка» найвиразніше ілюструє проблему середовища, яке із розпадом Радянського Союзу, переживає власний розпад. Несправджені очікування призвели до краху ідеологічних ілюзій. Втрачене ж підґрунтя національного, ментального та родинного буття призводить до безповоротної деградації цілих соціальних груп, досить чітко виписаних Ульяненком у романі. Часопростір досліджуваного тексту – це час і простір апокаліпсису, в якому логічно поєднані і «кінець історії» Френсіса Фукуями, і розвінчування «симулякрів та симуляцій» Жана Бодрієра, і «деконструкція» світу Жака Деріди.

*Авторка дослідження застосовує теорію студій травми для виявлення причин і наслідків посттоталітарної деградації персонажів твору. На прикладі індивідуальних біографій героїв, їхніх особистих досвідів втрат, знецінення, репресій вона показує безперспективність *homo sovieticus*'а в умовах нової дійсності. Його ареал існування – маргінальне середовище собіподібних, яке не витримує випробувань нового часу і нової дійсності.*

Ключові слова: література, травма, пам'ять, культурний апокаліпсис, посттоталітарні студії.

Постановка проблеми. Перебуваючи у стані перманентної культурної стагнації, українська література в 1990-х рр. апробує дещо незвичний спосіб вербалізації посттоталітарної пам'яті. Ідеться про творення так званого світу-антиутопії, де пам'ять минулих реалій чи ефект їхнього впливу *post factum* проявляється на рівні маргінального соціального середовища. Тоталітарна пам'ять, у цьому випадку, має характер розщеплений: а) як конструкт власне людської ієрархії цінностей (сімя, родина, дім, батьківщина, віра, релігія, мова); б) як деконструктивний механізм, що заганяє людину в тінь травми, на певному етапі усвідомленої, однак здатної абсолютно знищити її моральний потенціал як істоти духовної і соціальної.

Аналіз останніх досліджень. Творчість Олеса Ульяненка за останні три десятиліття набула чимало дослідницьких інтерпретацій. Не зважаючи на відмінний стиль письма та порушення різних тем і проблем, літературознавці у багатьох

випадках сходились на компаративному підході дослідження апокаліптичної візії посттоталітарного світу у їхній творчості (Марина Кірячок, Надія Тендітна та ін.). Н. Зборовська, наприклад, акцентувала увагу на проблемі пошуку національного коду, що, вслід за Ж. Лаканом, в переломні моменти історії проявлявся у психології творчого мовлення [6]. Т. Гундорова апелювала до постчорнобильської апокаліптичної версії українського постмодерну [4], яка втілювала не лише нововідкриті в українській літературі художні практики, а й репрезентувала стан травматичної постколоніальної стагнації.

Метою статті є дослідження вербалізації тоталітарної травми та на механізмах її художнього пропрацювання у «Сталінці» О. Ульяненка. На відміну від інших авторів 1990-х цей автор акцентує увагу на гуманній деградації особистості в умовах деструктивної ідеології режиму та наслідках комуністичної політики в психокультурній аурі нації.

Виклад основного матеріалу. Сталінка О. Ульяненка – не лише специфічний район міста – це виняткова його аура, зворотний бік соціалістичного раю», у центрі якого – зламана особистість. Вона показана як результат перманентного вирождення поколінь, в результаті насаджування псевдоїдей та ідеалів, які не виправдали себе у жодній сфері людського життя. Герої твору – соціальні маргінали, які, втративши відчуття реального часу і простору, часто шукають себе у пережитій травмі, що гостро проявляється в історіях, поведінці, ментальності рідних, близьких, знайомих. Їхня пам'ять не втрачена. Вона, навпаки, час від часу апелює до свідомості, ще більше занурюючи їх у травму несправджених сподівань.

Практично всі персонажі «Сталінки» – власники фрагментарних біографій, основні акценти яких зосереджені на тих важливих моментах, котрі відкривають можливість ретроспекції: спогадів, самоаналізу, саморефлексій. Ці моменти пояснюють особливості функціонування маргінального середовища, психологічної деградації, вказують на неможливість позитивної зміни. Анна Біла зазначає, що у випадку «Сталінки» читач бачить не стільки «рясно заселений світ, маргіналів, покидьків різного ґатунку, <...> не блювотинний антураж Сталінки, богемних притулків, неприбраних кімнат з одноногими жінками <...>. Він зауважує межу безпритульність свого, виявляється, теж маргінального, позасоціального «я» <...>, одкровення «кордонів», маргінесів, що раптово обертаються центром» [2]. У контексті посттравматичного досвіду це важливо остільки, оскільки відбувається зіткнення читача зі світом, який, найвиразніше репрезентує глибину культурної катастрофи посттоталітарного суспільства.

Символічними у повісті є ті художні локуси, які не лише пояснюють поведінку героїв, але і формують її. Зустріч читача із Лордом/Йоною відбувається в середовищі психіатричної лікарні. На перший погляд – цілком відповідне місце, наявність якого загострює проблему душевної катастрофи тоталітарної людини. В контексті репресивних радянських практик, саме «психіатричка» була одним із вкрай жорстоких і (варто визнати) найбільш дієвих місць так званого соціалістичного «перевиховання» «ворогів народу». Автор не вдається до аналізу причин перебування тут його героїв. Таке локусне маркування художнього простору одразу занурює у глибину травми, у безкомпромісну констатацію її наявності. Це місце цілеспрямованого позбавлення особистості пам'яті, що яким-небудь чином могла би пов'язати його із

минулим досвідом. Найбільшою небезпекою, за спостереженнями Лорда, була здатність і спроби думати – процес, який в умовах тоталітаризму ставав надто небезпечним. Намагання героя вберегти нищену «галоперидолом» пам'ять засвідчують його прагнення вирватись, не піддатися цілковитому затьмаренню, за яким – втрата себе як вищої істоти, *homo sapiens*. Конфронтація травматичної свідомості персонажа відбувається у процесі розуміння того, що за межами «божевільні», де світ для її «в'язнів» (саме так він називає пацієнтів, що вчергове свідчить про тоталітарну систему понять у контексті репресивних заходів щодо свідомих елементів соціуму) ситуація ще більш катастрофічна. Життя, підмінене процесом інстинктивного існування, позбавлене повноцінності, реальність підмінена псевдодійсністю. Лорд «відчув жах усього, що творилося по той бік божевільні, — де впевнено шаркотіли кроки — свистіла пустка» [9, с. 9]. Тому той штучно створений вакуум, в якому опинилися в'язні, як не парадоксально, став своєрідною зоною комфорту zdegradованих індивідів, у якій вбивство пам'яті медпрепаратами для більшості було радше захистом, аніж злочином. Лорд усіляко уникає такого захисту, образи істот, що «канючили недопалки, попоїсти, оживали на погоду» [9, с. 9] були тим, чого не приймала його свідомість, виштовхувала, а відтак виразно контрастувала на тлі безсвідомісної маси. «Божевілля» для героя, з одного боку, стала прообразом тоталітарного механізму знищення особистості, процесу омасовлення, в результаті чого організована і контрольована маса, за Ж. Бодріаром, «піддаючись різноманітним впливам і тестовим випробуванням, залишається саме масою, а тому з абсолютною байдужістю пропускає крізь себе інформаційні впливи і нормативні вимоги» [3, с. 14]. З іншого боку, це середовище істотного напівмарення/напівіснування стало для Лорда граничним досвідом, який, за Ю. Табашевською, межує з досвідом смерті [10, с. 22].

Після втечі із в'язниці-божевільні Лорд стає пілігримом, особою, яка перебуває в пошуку сенсу за умов абсолютної беззмістовності навколишнього світу, що постає перед героєм у образах «кладовищ, моргів, медичних закладів, крематоріїв, виправних колоній, загороджених колючим дротом» [9, с. 20] – місць-символів поглиблення межового відчуття життя-смерті. Боронячись від травматичної пам'яті («я вкрав власну пам'ять» [9, с. 42]), герой намагається сформувати нову пам'ять людини у світі, позбавленому всього люд-

ського. Лорд намагається підібрати властиву собі ідентичність, наскільки це можливо, аби втекти, захватись від досвіду минулого, пам'ять про яке він свідомо відштовхує, як перспективу втілення ненависті, розплати, болю. Герой ідентифікує себе із Йоною (образ Старозавітного біблійного пророка, який, за легендою, в ранньому віці помер, однак Бог воскресив його, наділивши даром проповідання). Не знайшовши примирення зі світом в лікарні, який мало відрізнявся від дійсності за мурами психіатрички, Йона шукає світ трансцендентний, трансформуючи травматичну пам'ять у пам'ять зцілюючу. Вихідним пунктом у цьому процесі є підсвідоме повернення до «жінки», через неї – до пам'яті дитинства, а відтак – до життя. Зустріч Йони із жінкою – це символічний перехід через рубікон на дорозі від минулого у майбутнє. Цей образ має глибоке психологічне значення пошуку материнського захисту від травми.

О. Ульяненко формує дві художні дійсності, причому вони не стільки антагоністичні, скільки взаємодоповнювані. Історія родини Піскарьових доповнює і пояснює історію життя Лорда/Йони. Ідеться про витoki руйнації людської духовності, ідентичності, цілісності. Саме ця сюжетна канва репрезентує шляхи тоталітарного витіснення дотравматичної пам'яті. Поширеною є проблема русифікації українців, у цьому випадку через зміну прізвища. Піскурі, які свого часу стали Піскарьовими, під тиском обставин свідомо змінюють прізвище, що веде за собою, відповідно, і зміну ідентичності, відмову від пам'яті роду.

На прикладі однієї родини О. Ульяненко ілюструє процес звиродніння кількох поколінь, як невідворотного наслідку тоталітарної політики. Конфронтація свідомостей і світоглядів, ідей та ідеології – визначальна риса *людей-намежі*. Фанатичний прихильник Сталіна дід Піскарьов – останній носій дототалітарної пам'яті, відмовившись від якої стає першим в роду адептом тоталітарної ідеології. Характер із атрофованим відчуттям емпатії, співчуття, страху. Продукт режиму, якого можна вважати перехідним на шляху до так званого *homo sovieticus*. Автор репрезентує його як виконавця злочину, котрий згодом стає жертвою власного минулого. Про розстріли людей, як і загалом про смерть, Піскарьов говорить надміру емоційно, однак із відчуттям захвату, а не, здавалось би, природними у цьому випадку почуттями жаху і жалю. Позбавлення віри у вищу силу призводить до психологічного дисбалансу особистості, яка відчуває підсвідому потребу підкорятися, провокує заміщення віри в

Бога, вірою у вожда. Н. Тендітна звертає увагу на те, що насадження атеїстичної ідеології формує «маніакальну людину, яка прагне перейняти на себе функцію Бога на землі» [8, с. 10], а тому справа вирішення долі і життів інших – для героя буденна і звична. Символічно замість образів у хаті Піскарьов вішає портрети Сталіна. Безкомпромісна адорація вождя, віра у єдиноправильність його політики до певної міри виправдовує злочини самого героя.

Акцентуючи основну увагу на деградації особистості, О. Ульяненко все ж не оминає увагою тих травматичних подій національної пам'яті, які ще більше увиразнюють глибину морального занепаду адептів тоталітаризму. Історію Піскарьова він пов'язує і з репресіями творчої інтелігенції, і зі сталінською політикою колективізації, і з Голодомором 1933-го, й із гвалтуваннями жінок та дівчат. За Н. Тендітною, О. Ульяненко на прикладі сім'ї Піскарьових «показує, що соціальну небезпеку для людства становлять не тільки садисти та маніяки при владі, а й пересічні люди, які успішно імітують некрофільську поведінку правлячих кіл» [8, с. 10]. Представлені як «історія між іншим», ці події увиразнюють моральну катастрофу прихильників тоталітаризму.

Втрата героєм роботи і службового статусу переконує, що навіть найбільші служителі для режиму є всього лише епізодичними маріонетками. Якщо першим кроком до морального звиродніння особистості є її добровільна відмова від власної культури, національної та родинної пам'яті, згодом – переступ межі, за якою цінність людського життя абсолютно нівелюється, то черговим етапом, на прикладі Піскарьова, є втеча в алкогольну залежність. Саме наявністю цього останнього етапу автор «Сталінки» вчергове (після Ю. Андруховича і В. Кожелянка) акцентує увагу на тому, що алкогольне чи наркотичне одурманення населення (попри позірну боротьбу режиму в різні періоди проти алкоголізму) було одним із найдієвіших методів нищення свідомості суспільства, перетворення індивідів у zdegradovаних маргіналів, з якими просто дати раду. Образ Піскарьова, описаного О. Ульяненком, – один із метонімічних образів радянської системи: «похмелений дід із розтігнутою ширинкоюю, в синьому, з начосом, галіфе, вурчав животом, пускав газу, безпомічно й мертво лежав, вивалювався у перинах на ліжку з начищеними, яскравими кулями-бильцями, — все поривався кудись, віддавав команди невідомим людям, скреготав зубами, ламаючи жовту емаль, протяжно підвиваючи у

ранкових сутінках» [9, с. 23]. Тобто, конання тоталітарної потвори відбувається разом із конанням кожного її фанатичного адепта.

Син Піскарьова, Михайло, носій родинної псевдопам'яті («у роду всі були ахвіцери»), під час перманентних п'яних агоній виявляв підсвідому ностальгію за родинним минулим, яке уособлював культ звироднілого батька. Переїхавши в район Сталінки, сім'я потрапляє у середовище, котре віддзеркалює її модель. «Фарби, голоси, люди, бетон» – антураж чергового локусу, який упереміш із бандитською атмосферою ілюстрував зразок соціального соціалістичного дна. У просторі цього місця автор показує конвульсії пам'яті, що втрапивши дототалітарний зміст, трансформувалася у викривлені міти, ілюзії, примари, котрі жили це середовище. Тут «старий алкаш», що наче б то «співпрацював із німцями», сприймається оточуючими як безсумнівний «ворог народу». Парадокс у тім, що героям твору абсолютно не властиве розуміння категорії «народу», «культури», «інтелігентності» тощо. Вони, якщо і мислять, то виключно насадженими і малозрозумілими штампами радянської ідеології. Тут і «старий енкаведист» Сироватко – теперішній «дільничий», авторитет якого ні у кого не викликає сумніву. Автор, ніби між іншим, на прикладі цих двох пересічних персонажів, вказує на підміну понять, що мають антагоністичний стосунок до минулого. Так звана співпраця безіменного старого з німцями, за авторським задумом, полягала у тому, що він «чи то мив підлогу, чи то волочився за якоюсь баберою» [266, с. 26]. Тавро «ворога народу» не передбачало заглиблення у суть такої співпраці. Для оточуючих він однозначно тип негативний. Натомість за «енкаведистом» беззаперечно не одне відібране життя невинних людей, утім його моральний авторитет у мешканців району не підлягає жодним сумнівам. Ці ситуації – приклади так званої квазіпам'яті, яка в умовах соціалістичної дійсності набула статусу пам'яті офіційної. Ц. Тодоров означає таку ситуацію як залежність від «сфери суспільного життя», коли не йдеться про відсилання до реальних фактів минулого, тільки про пріоритети більшості [11, с. 84].

Перебуваючи в постійній тіні привидів минулого – батька і вождя – які фактично визначили долю Михайла, він час від часу підсвідомо дошукується причин власної кривди саме в їхніх постах. Його втеча у п'яну напівреальність може бути розцінена і як результат відсутності життєвого фундаменту, і як спроба самовідмежування від неусвідомленої травми.

Такий стиль життя приводить Михайла Піскарьова у божевільню. На перший погляд, коло замикається, оскільки, як відомо з історії Лорда/Йони, світ тоталітарної дійсності не має позитивного виміру. Однак про продовження родинної деградації свідчать долі синів Михайла – Сьо-сьо і Горіка. Обидва – результат п'яних зачат (дружина Михайла – Марія – як і він, алкоголічка), нездорової родинної та соціальної атмосфери. Представники покоління, що досягло найвищого щабля людського занепаду, причому не з власної волі. Діти є жертвами звиродніння предків. Спільною рисою, яка об'єднує знакові твори 1990-х, є ілюстрація не лише морального, а й фізичного звиродніння нації. Так, Ю. Андрухович у «Московіаді», наприклад, наголошує, що «чомусь почали народжуватись інші українці — свинокі, з невиразно-заокругленими пицями, з безбарвним волоссям, яке існує тільки для того, щоб вилазити. Вочевидь, природне бажання наших предків якомога швидше випнутися у великороси призвело до певних пристосованих мутацій» [1, с. 39]. О. Забужко у «Польових дослідженнях з українського сексу» також зауважує: «сутулі, пом'яті лицями чоловіки на жокейськи вивернутих ногах, жінки, поховані під тюленийним коливанням сиром'яного тіста, молодики з дебільним сміхом і вовчим прикусом, що пруть напролом, не розбираючи дороги (не відсту-пишся — зіб'ють з ніг і не завважать), і дівулі з грубо вималюваними поверх шкіри личинами (зчисть шмаровидло — і оголиться гладенька яйцеподібна поверхня, як на полотнах Де Кіріко) та стійкою аурую якоїсь липкуватої недоминості» [5, с. 84]. Такі мутації письменниця пояснює виродженням народу у рабстві. Свою версію антропологічної зміни українців О. Ульяненко ілюструє на прикладі синів Михайла. Сьо-сьо – особа із абсолютно атрофованою свідомістю, до того ж «не ріс — лоб вузький, щелепа крутішала, набирала загрозливого вигляду» [9, с. 25]. Жаханоча зовнішність Горіка, хоч і не вроджена (набута в результаті нещасного випадку), дає підстави асоціювати його із «Вовком», «Кликом».

У випадку Горіка йдеться саме про моральне виродження особистості. Автор репрезентує цього героя як останнього з покоління Піскурів-Піскарьових, деградація якого уже не стільки виразна, особливо у середовищі йому подібних. Його поведінка типова у локусі Сталінки. Вбивства, розбої, пограбування, гвалтування, випадковий секс – ті акції, що не викликають подиву і відразу у представників цієї соціальної групи. Образ юнака, як і

його оточення – фактично зворотний бік проекту *homo sovieticus*, що проходить так званий процес тоталітарної ініціалізації через остаточний розрив із минулим і майбутнім. Світ Горіка – це світ тоталітарної антиестетики, населений істотами, позбавленими духовних і моральних потреб та привидами, тінями незнаного минулого, уособленого в гібридних радянських культурах – портретах Сталіна, ленінських кімнатах тощо.

Єдиним проблизком людяності є почуття до Нілки, які герой сам до кінця не може зрозуміти. Не просто визначити його природу: це прояв емоційно-духовного чинника, чи просто інстинкт? Проте саме це почуття час від часу повертає юнака до іншої, власне людської сутності. Через спогади про об'єкт власної симпатії Горік намагається відшукати в собі те *інше*, що може протистояти моральному зvierоднінню. Проте навіть нечисленні *флешбеки* із дитинства, до яких іноді вдаються герої твору, інфіковані життєвою «чорнухою». Образ батьків із далекого минулого неодмінно позначений бійками, криком, запахом алкоголю. І тут не стільки йдеться про формулу, коли насилля породжує насилля, скільки про ефект забуття минулого і через нього виродження поколінь. Перед генерацією у постаті Горіка стоїть невідворотна дилема: остаточно зникнути у перманентного атрофування людяності, або спробувати вирватись із нього. Автор хоч і не дає шансу героєві на другий варіант, але окреслює можливі шляхи глобального порятунку соціуму.

Практично весь час акції «Сталінки» супроводжує образ, на перший погляд блаженної,

баби Піскурихи. Саме вона стає символом живої народної пам'яті. Автор акцентує увагу не стільки на релігійності, як на збереженні духовної віри, а відтак на здатності цієї жінки бачити апокаліптичну сутність дійсності. Її минуле, на відміну від викоріненого минулого її рідних, існує. Вона «кладе хрести» на порожній кут (там, де мали б висіти ікони – портрети тоталітарного вождя), придумує власні молитви, бо «церковні» забула (зовнішній зміст молитви не стільки має значення, скільки інтуїтивна потреба духовного захисту) і впродовж життя залишається єдиним «тверезим спостерігачем п'яної реальності». Таку поведінку героїні М. Кірячок пов'язує не стільки з ритуалом, скільки із власне національною традицією [7, с. 58]. Трагедія ж баби Піскурихи полягає у неможливості здійснення місії жінки-берегині роду в умовах відсутності родової свідомості.

Висновки. Отже, «Сталінка» О. Ульяненка пропонує іншу версію інтерпретації тоталітарної пам'яті. Це якраз той випадок, коли теми соціального і культурного маргінесів стають центральними, зміщуючи акценти перепрочитання минулого в бік глибоких психологічних проблем суспільства, котре після розпаду Радянського Союзу опинилося в кризових умовах, полишене на призволяще і не здатне адаптуватися в нових умовах. Автор не дає шансу *homo sovieticus* на переродження, однак все ж пропонує цілісну трансформацію суспільства саме через переосмислення літературою глобальних травм національної свідомості.

Список літератури:

1. Андрухович Ю. Московіада. Роман жахів. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2000. – 140 с.
2. Біла А. Тексти О. Ульяненка. Спроба моделювання читацької аудиторії. URL: <http://kalmius.Narod.ru/nomer6/esei/bila.html>
3. Бодрийяр Ж. В тени молчаливого большинства, или конец социального. Екатеринбург : Изд-во Уральского ун-та, 2000. 394 с.
4. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн. Київ, 2005. 264 с.
5. Забужко О. Польові дослідження з українського сексу. Видання десяте. Київ : Факт, 2009. 168 с.
6. Зборовська Н. Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури. Київ : Академвидав, 2006. 504 с.
7. Кірячок М. Візії апокаліпсису в українському постмодерністському романі : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. / Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2016. 195 с.
8. Тендітна Н. Естетика смерті у прозі Є. Пашковського та О. Ульяненка : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Кіровоград, 2009. 20 с.
9. Ульяненко О. Сталінка. Роман, оповідання. Львів, 2000. 124 с.
10. Tabaszewska J. Trauma – kategoria estetyczna? *Trauma, pamięć, wyobrażenia*. Kraków, 2011. S. 13-26
11. Todorow T. Nadużycia pamięci / przeł. A. Dwulit. *Znak*. Kraków, 2011. S. 82-89.

Pukhonska O. Ya. TRAUMA OF THE APOCALYPTICAL TIME IN THE OLES ULIANENKO'S NOVEL *STALINKA*

Suggested article is a scientific study of the post-totalitarian trauma of society, based on the example of a literary text, which is a re-translator of the traumatic experience. The author of the study used an interdisciplinary method of research of the problem that is very actual for the Ukrainian after-dependent consciousness. It is important that the novel analyzed in the article was written and published during the period of the active searches of ways to reconstruction of the national identity of Ukrainians. Rewriting of the history, modification of memory and propagation of ephemeral cults and ideals during the whole period of Soviet regime being led to the cultural amnesia of the Ukrainian society and, worst of all, led to the atrophy of the individuality and of sense of responsibility for its own life.

*The novel *Stalinka* most clearly illustrates the problem of the environment, which with the collapse of the Soviet Union is experiencing its own disintegration. Unrealistic expectations have led to the collapse of ideological illusions. The lost basis of national, mental and family life leads to the irreversible degradation of entire social groups, quite clearly written by Ulyanenko in the analyzed novel. The temporal space of the text under study is the time and space of the apocalypse, which logically combines the "end of history" of Francis Fukuyama, and the dethroning of Jean Baudrillard's "simulacres and simulations" and the "deconstruction" of the world of Jacques Derrida.*

The author of the research applies the theory of trauma studies to identify the causes and effects of post-totalitarian degradation of the characters of the work. On the example of individual biographies of heroes, their personal experiences of loss, depreciation, repressions, she shows the futility of homo sovieticus in the face of new reality. Its habitat of existence is a marginal environment of the like, which cannot withstand the test of a new time and a new reality.

Key words: literature, trauma, memory, cultural apocalypse, post-totalitarian studies.